

УДК 930(477.4) "18/19"
<https://doi.org/94.10347/2522-4111.2020.41.1.8>

© Іван Ярмошик
(Житомир)
<https://orcid.org/0000-0001-8595-3932>

ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ УКРАЇНИ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ МІХАЛА ГРАБОВСЬКОГО (1804–1863 РР.)

У статті аналізуються погляди польсько-українського автора першої половини ХІХ ст. Міхала Грабовського, творчість якого здебільшого відносять до літературної критики. Усе ж у його творчому доробку є низка праць, у яких він висловив свої погляди на українське минуле. Метою цієї статті є проаналізувати погляди М. Грабовського на історію України, зокрема на козацтво, польсько-українські відносини, характер стосунків між польською шляхтою та українським населенням в часи Коліївщини 1768 р., становище українських земель у ХІХ ст. в складі Російської імперії. У такому аспекті його творчість іще не була предметом історіографічного дослідження. У статті використані методи історіографічного аналізу та синтезу, здійснено проблемно-хронологічний підхід до розгляду проблеми, застосовані принципи об'єктивності та історизму. Проаналізовані його статті на історичну тематику, зокрема «О причинах взаимного ожесточения поляков и малоросиян в XVII веке», белетристичні твори про Коліївщину «Koliszczynna i stepu», особливу увагу звернуто на публікацію «Ответ поляка русским публицистам по вопросу Литвы и западных губерний», де він виступив апологетом української історії перед російськими авторами. Звернуто увагу і на археографічну діяльність М. Грабовського, опубліковані ним матеріали про минуле України. Зроблено висновок, що його наукова та публіцистична творчість має важливе значення для розуміння польсько-українських відносин в ранньомодерній час, зберігає свою актуальність.

Ключові слова: М. Грабовський, історія України, історичні дослідження, козацтво, Коліївщина, Річ Посполита, Правобережна Україна.

Для українського історіографічного процесу важливим є залучення, вивчення, аналіз творчого доробку польських авторів, котрі у своїх працях відображали історичне минуле українського народу. З-поміж таких помітне місце має належати Міхалу Грабовському. Народився він у с. Злотійові, зараз увійшло в межу міста Рівне. Освіту здобував у навчальних закладах України: в Романові, Умані, завершував у Варшаві. Переважну більшість життя прожив в Україні на хуторі Олександрівка (нині районний центр Кіровоградської обл.), був добре обізнаний з регіонами та історичними місцями української землі.

Заслуги М. Грабовського перед українським історичним джерелознавством відмітив В. Антонович у своїх «Лекціях з джерелознавства», зазначивши, що М. Грабовський у збірнику «*Źródła do dziejów polskich*» видав низку документів, котрі відносяться до історії південно-західної Русі. Там він помістив чимало цінних документів, наприклад, вперше опубліковано опис Київського замку, зроблений люстраційною комісією XVI ст. [1].

Погляди М. Грабовського на минуле України частково висвітила О. Юровська у статті «Куліш і Грабовський». Історик відмітила вплив М. Грабовського на формування історичних поглядів П. Куліша, їх стосунки на ниві історичного та етнографічного вивчення минулого України, порівняла їх погляди на історію українського козацтва [11].

Постать М. Грабовського згадав О. Киян у статті «Володимир Антонович і польсько-українська конфронтація в історіографії другої половини XIX ст.», відмітивши, що його думки викладені в статті «О причинах взаємного ожесточения поляков и малоросиян в XVII веке, де він звинуватив українських істориків у перекручуванні фактів з метою приниження поляків, викликали гостру дискусію [6, с. 61].

Короткий аналіз історичних поглядів М. Грабовського зробив П. Антонюк-Кисіль у статті «Михайло Грабовський як дослідник історії України», базуючись переважно на літературно-критичних публікаціях ученого і дещо зупинившись на його історичному доробку [2]. При цьому, автор допустив кілька фактичних помилок, зокрема щодо співпраці М. Грабовського з маркізом А. Вельопольським, яку він відніс до 1832 р. У дійсності

варто було б датувати активну діяльність А. Вельопольського початком 1860-х рр. і обійняти посаду директора Комісії віросповідань та народної освіти той запропонував М. Грабовському у 1862 р., за кілька місяців перед смертю останнього [3, с. 472; 11, с. 75].

Про М. Грабовського знайдемо згадки на сторінках енциклопедичних довідників. У тому числі й у «Енциклопедичному словнику Брокгауза і Ефрона» [3]. Автором статті був відомий український та литовський літературознавець К. Арабажин. Відмітимо, що ця стаття написана об'єктивно, в українофільському дусі. Автор відмітив, що М. Грабовський має значення як діяч українського відродження.

Літературно-критичний доробок М. Грабовського здійснила у своїх дослідженнях І. Руденко, його письменницька творчість стала темою її дисертаційного дослідження. Загалом у роботах авторки проаналізовані його погляди на польську, українську російську, західноєвропейську літературу першої половини XIX ст., дано оцінку літературно-критичних здобутків М. Грабовського [9].

Міфологізовані версії художнього мислення М. Грабовського на прикладах його художніх творів «Коліївщина і степи», «Заметіль у степах», «Гуляйпільська станиця» проаналізувала М. Брацка [4].

Невелику статтю про М. Грабовського опублікував С. Шевченко з приводу 200-річчя від дня народження. Автор розповів про життя вченого у Олександрівці, звернув увагу на широкі його літературні зв'язки з відомими діячами літератури П. Кулішем, С. Гоцинським, Б. Залеським, можливим знайомством із Т. Шевченком [10]. Літературно-критичний доробок М. Грабовського добре вивчений багатьма польськими та українськими вченими: А. Баром, А. Васько, В. Гнатюком, В. Єршовим, М. Ролле та ін.

Завданням цієї статті є аналіз поглядів М. Грабовського на історію України, зокрема на козацтво, польсько-українське протистояння XVII ст., характер відносин між польською шляхтою та українським населенням в часи Коліївщини, становище українських земель у XIX ст. в складі Російської імперії. У такому аспекті його творчість іще не була предметом історіографічного дослідження.

Інтерес до минулого України М. Грабовський почав проявляти ще у 1820-х рр., вивчаючи твір Д. Бантиш-Каменського «Історія Малої Росії» [14, s. 23]. Ознайомився він із працею О. Мартоса «Історія Малоросії», з «Описом України» Г. де Боплана, польського історика Й. Пасторія [14, s. 23]. Пізніше він був добре обізнаний з працями М. Костомарова, російського історика С. Соловйова, якого він назвав розумним істориком [5, с. 23].

Тоді ж у нього проявився інтерес і до написання белетристичних творів на історичні теми, за взірць ставив Вальтера Скота. Уже в 1827 р. він мав задум написати історичний роман про часи легендарного польського правителя Владислава Локетка. Хоч задум не був втілений в життя [14, s. 43]. М. Грабовський у ці роки почав збирати нотатки про традиції, робив нариси звичаїв українського люду, вважаючи, що Україна то край поезії [12, s. 2]. У 1826 р. він мав задум видавати часопис «Rocznik Literaturny». У листі до Б. Залеського він поділився планами, що другий випуск журналу має намір присвятити історії України. У тому випуску хотів помістити нарис на основі праці Д. Бантиш-Каменського, яка хоч і є тенденційна, фальшива і необ'єктивна, все ж містить низку важливих фактів [14, s. 44]. Тут же планувалося помістити оповіді про минуле України з творів польських авторів, які один одного доповнювали б, що могло б згрупувати матеріал до детальнішої історії Малоросії [14, s. 44]. Свої думки про необхідність дослідження української історії він вклав в уста Жулинського, персонажа повісті «Koliszczyzna i stepu», яка була закінчена у 1837 р.: «Українська історія, як і загальна історія Польщі, ще не дійшла тої міри осмислення, дослідження і навіть відкриття джерел, щоб стати порадиником на виклики, підручною справою до керівництва. Вона ще перебуває в тисячах матеріалів. Належить її ще пізнати, зібрати, упорядкувати» [12, s. 38–39].

Осмислювати минуле України, формувати свої погляди на нього він почав у своїх літературних творах. Одною з головних проблем для нього було повстання Коліївщина. Цю тему він почав розробляти вже у першій своїй історичній повісті «Koliszczyzna i stepu» [12]. Головним сюжетом повісті є розповідь старого гайдаки, який щиро при-

знався, що належав до Коліївщини, але немає невинної крові на своїх руках. Стрижневим моментом у творі є порятунок гайдамакою малолітньої польської дівчинки. Автор змальовує жорстокості гайдамаків і не менші жорстокості поляків після придушення повстання, та й сам гайдамака ледь не поплатився життям за свій гуманний вчинок. Повість є романтичним емоційним твором, а не історичним дослідженням. Слід враховувати, що жодна середньовічна битва не обходилася без жорстокості. Усе ж в уста своїх персонажів М. Грабовський вкладає запевнення, що в рядах повстанців було чимало лояльно налаштованих до польської шляхти, багато з них зі співчуттям ставилися до тих, проти кого повстали. Один із дворових людей пана Жулинського запевняв, що значна частина українського люду не належала до бунтарів, вони оберігали і захищали своїх сусідів [12, s. 98]. Цей дворовий наголосив, що польські загони були малочисельними і не становили потужної сили. Тому зі шляхти уціліли ті, кого оборонили мужики по селах і міщани в містах, вони захищали і укривали тих, кому була загроза. Траплялися випадки шляхетності і справедливості серед українців [12, s. 99].

Автор задумувався і над причинами повстань в Україні. Це знаходимо в роздумах Жулинського, який відмітив, що в Україні траплялися там і тут поодинокі утиски і несправедливості, але вони не були характерною рисою польського панування і не становили системного невільництва. Важливим чинником низького рівня життя і невдоволення називає нерозвиненість торгівлі, яка забезпечувала б вивіз продукції, повну відсутність фабрик, які потребували б ручної праці і приносили б всілякі потрібні для життя речі. У зв'язку із такими факторами тутешнім власникам не було потреби обтяжувати місцевий люд надмірними повинностями чи здирствами [12, s. 95]. Цю тезу М. Грабовський повторить і в інших своїх творах. На думку М. Грабовського, неприязнь панів і місцевого люду живилася іншими причинами. На неспокій цих провінцій держави впливало головним чином сусідство з живою козаччиною [12, s. 95]. Як бачимо, вже під час написання своїх перших белетристичних творів у М. Грабовського викреста-

лізувалися думки про українське минуле, які він пізніше повторив у своїх історичних та публіцистичних працях. Відмітимо, що цей твір був вдруге виданий у 1860 р. під назвою «Opowiadania kurennoego».

Подібні думки можна знайти і в інших художніх повістях М. Грабовського, як то «Stanica Hulajpolska», написана упродовж 1840–1841 рр., «Pan starosta Kaniowski» у 1856 р., «Zamieć w stepach» у 1862 р.

Відмітимо, що у його науковому доробку не має фундаментальних історичних досліджень. Про його погляди на ранньомодерну історію України можна судити з окремих заміток і коментарів до історичних публікацій. Одною з найбільш детальних у цьому плані є його «Замечания» до опублікованого П. Кулішем універсалу Я. Остряниці [8, с. 308–320].

Свої погляди М. Грабовський висловив на прохання П. Куліша, з яким він був знайомий із 1843 р. О. Юровська вважає, що М. Грабовський мав значний вплив на формування історичних поглядів П. Куліша [11]. У своїх «Замечаниях» М. Грабовський висловив міркування щодо внутрішньо-політичної системи, яка склалася в Україні у 30–40-х рр. XVII ст. М. Грабовський наголосив, що українське населення дуже страждало від постойів польських жовнірів у містах і селах. Історик зауважив, що жовніри і в інших регіонах Польщі вели себе обурливо і їх поведінка повсюдно викликала гнів населення, однак в Україні найманий жовнір вів себе іще нахабніше [8, с. 310]. М. Грабовський відмітив особливу суспільну свідомість українського населення, що більшість українців почували себе не простими селянами чи міщанами, а родовими козаками, шляхетного чи просто хорошого роду і сприймали образи польського жовніра як образу рівного рівному, як обурливу несправедливість. Зі своєї сторони польський жовнір вперто тримався думки, що козак є мужиком. Що ж стосується уряду Речі Посполитої, то, на думку М. Грабовського, він ніколи не мав спеціальної ідеї пригноблення України і дивився на неї як і на інші свої провінції і не вбачав жодної різниці між ними, уряд ставився до України відповідно до загального державного законодавства.

М. Грабовський розглянув і проблему гноблення народу з боку власників маєтків. Він

відмітив, що до цього питання не можна підходити з сучасними (тобто XIX ст.) поняттями. У той час селяни перебували в інших відносинах зі своїми власниками, аніж нинішні зі своїми поміщиками, це не мало нічого подібного із російським кріпацтвом XIX ст. Тодішнім панам не було потреби примушувати селян до важкої праці, оскільки їх потреби обмежувалися домашнім побутом. Про це засвідчують інвентарі XVI–XVII ст. Він не заперечує, що в деяких маєтках міг бути строгий дідич, любитель іноземної розкоші. У цьому плані відмітив, що у багатьох маєтках з'являлися орендарі-євреї, які обманювали мужиків, застосовували несправедливі джерела доходів, які обтяжували мужиків. Але це не було системним і повсюдним явищем [8, с. 312]. Цікаво відмітити, що на такий аспект народного невдоволення в Україні євреями-орендарями, яке сприяло вибуху повстання 1648 р., вказав і польський історик Кароль Шайноха [15].

Такі утиски щодо українців у той час не могли пройти безкарними, оскільки Україна не була беззбройною і кривдники неминуче каралися козаками. Дух у них був бурливим і далекий від упокорення. Історик підтвердив думку, що для поляків козацьке військо було дуже корисним у часи війни, але дуже незручним і обтяжливим у мирних умовах. Через це уряд змушений був приймати заходи, щоб приборкати бойовий запал козаків, а козаки у свою чергу не хотіли розуміти таких кроків уряду Речі Посполитої. Виходячи з цього М. Грабовський зробив цікавий двоєдиний і дещо суперечливий висновок про те, що в таких умовах і козацтво і народ легко могли повстати проти Польщі, але потрібно мати співчуття і зрозуміти мотиви польського уряду і не покладати на нього злочинів, які він не здійснював [8, с. 316]. Надалі історик стверджує, що потрібно визнати право володарювання («господства») Польщі над Україною. Це володарювання не було ні в кого загарбано, ні відняте силою. Окрім того, закони Речі Посполитої були досить толерантними і у них не було наміру посягати на звичаї, мову і внутрішнє життя народу [8, с. 318].

Зрозуміло, що у невеликих коментарях до опублікованого універсалу М. Грабовський не міг глибоко проаналізувати причини ви-

звольної війни українського народу. Оцінюючи його погляди, слід пам'ятати, що вони висловлені представником польської інтелігенції середини XIX ст. патріотом Речі Посполитої. Роздумуючи над його зауваженнями, можна стверджувати, що він головну причину вибуху народного повстання вбачав у зростанні національної свідомості, почуття власної гідності народу, а не в феодално-кріпосницькому гніті.

На таку думку наштовхують і «Зауваження» П. Куліша до цієї ж публікації. Український історик не у всьому погоджується з М. Грабовським, але висловився, що Україна і Польща становлять собою чи не єдиний приклад війни через образу почуття людської гідності [8, с. 325], до якого додалися й утиски та образи. В українському народі надзвичайною мірою було розвинуте почуття власної людськості [8, с. 327]. П. Куліш стверджує, що всі ці обставини, у тому числі й діяльність Острозьких, Вишневецьких, Кисилів, яких М. Грабовський вважає руськими патріотами Речі Посполитої, сприяли першому і важливому кроку руської народності до справжньої свідомості і політичної самодіяльності [8, с. 328].

Такі думки дають підставу погодитись із твердженням українського та латвійського літературознавця К. Арабажина, який відніс М. Грабовського, незважаючи на його ідеї панславізму і культуртрегерства, до діячів українського відродження [3, с. 472].

Варто звернути увагу і на публіцистичний твір М. Грабовського «Ответ поляка русским публицистам по вопросу Литвы и западных губерний» [5]. Вона написана у відповідь на низку статей, опублікованих російськими авторами – М. Юзефовичем, В. Єлагіним, М. Кояловичем у бельгійській газеті *Le Nord* та в російській «День» і які стосувалися історичної долі Київської, Волинської, Подільської губерній, Білорусі та Литви. Редакція газети «День» звернулася із закликом до польської інтелігенції взяти участь у цій полеміці.

У своїй праці М. Грабовський виступив проти русифікаторських ідей російських публіцистів, погляди яких він назвав «мнимая, кажущаяся наука». У своїй аргументації він звернувся до минулого Польщі і Русі, до багатьох вузлових його моментів, виступив на захист історії Литви і України.

З посиланням на думку М. Костомарова, розглянув проблему двох руських народностей, категорично вважав, що малоросійська народність багато в чому відрізняється від польської, а ще більше від великоросійської [5, с. 14]. Він звинуватив російських публіцистів, що вони не бажають помічати різницю, наприклад, між Київською та Тверською губерніями і намагаються одним розчерком пера викреслити українську народність, як то раніше було зроблено з Литвою [5, с. 6].

М. Грабовський наголосив, що поляки в Білорусі, Литві, Правобережній Україні не іноземці і не пришельці, а члени народного тіла, вони живуть тут довго і важко розрізнити, хто тут кровний поляк, а хто кровний русин [5, с. 23]. Автор визнав, що населення цих провінцій складається переважно із руських, які ополячилися. На його думку, документальні акти, опубліковані Київською археографічною комісією у випусках АЮЗР засвідчують, що королівські едикти, постанови сеймів гарантували права руської національності [5, с. 25].

Для пояснення повстанських рухів в Україні звертається до соціального чинника, вказує на класову неоднорідність українського соціуму: чернь (соціальні низи) продовжували війну з поляками, аристократія стала за справу поляків, а вірніше за свою власну справу – за порядок, власність, освіту, культуру. Перша закінчила тим, що перейшла під іноземну владу (очевидно має на увазі російську), друга остаточно об'єдналася з поляками. Причиною цього були соціальні принципи, а не різне національне походження [5, с. 27]. М. Грабовський зробив зауваження, що докази, котрі наводять російські публіцисти проти польського минулого цих земель, слово в слово такі ж, які використовують соціалісти та комуністи, коли нападають на минуле і сучасне Європи. Цивілізація, за словами соціалістів та комуністів, завжди була аристократичною. Вона мала на увазі вигоди одних та ігнорувала інтереси мас, була проникнута забобонами і не допускала думки, щоб народ міг творити кращу цивілізацію відповідно до своїх потреб [5, с. 29]. М. Грабовський стверджував, що більшість тутешньої шляхти це вихідці із старовинних місцевих дворян руського походження [5, с. 33]. Зрештою, автор зробив досить революційний як на той час висновок, суть якого в

тому, що яким би не було населення цих провінцій, іноплеменне чи однорідне, не має ніякої необхідності насильно приводити його під російське «однообразие». Здебільшого це і не вдається. Справедливість, свобода, добровільне визнання існуючого таким як воно є – ось ті начала, на яких могло б відбутися примирення протилежних претензій [5, с. 37]. Згадаємо, що це писалося незадовго до прийняття Валуєвського циркуляру. Отже, «чесна полеміка», запропонована редакцією газети «День» так і не принесла позитивних наслідків.

Варто зауважити, що висновок М. Грабовського, яким він закінчив цей твір, перегукується з думками засновника державницької школи в українській історіографії В. Липинського про те, що український народ становлять усі нації, котрі її населяють, «всі мешканці даної землі і всі громадяне даної держави, а не «пролетаріат» і не мова, віра, плем'я» [7]. Подібні положення ми знайдемо і в сучасній Конституції України, де у преамбулі сказано, що український народ становлять громадяни України всіх національностей.

Важливими є археографічні пошуки М. Грабовського, він зібрав і опублікував чимало цінних пам'яток, котрі стосуються й українського минулого. На початку 1840-х рр. він разом із А. Пшездзецьким підготував до друку перший том збірника «Zródła do dziejów polskich» [17], куди увійшла низка матеріалів, які стосуються історії України. З-поміж них «Діаріуш дороги до Війська Запорізького» 1649 р., «Інформація пану Мазепі, покойовому й.к.м., який їде до пана гетьмана запорозького Тетері» 1663 р., інструкції послам на повітові сеймики, лист гетьмана С. Жолкевського про упокорення збунтованих козаків 1596 р. Кілька документів стосуються княжого роду Острозьких. Це надання королем Владиславом Ягайлом у 1386 р. князю Федору Даниловичеві міста Острога з околицями при умові, щоб він служив Короні Польській, як колись служив Любартові князю Володимирському. Таку ж грамоту на це ж місто надала Федору (Теодору) Даниловичеві королева Ядвіга у 1393 р. У 1430 р. Великий князь Литовський надав княгині Ганці Василевій Острозькій у власність кілька сіл.

У 1844 р. до видавництва було передано другий том збірника [18]. Однак у передмові

до цього випуску М. Маліновський зазначив, що М. Грабовський, який після виходу першого тому обіцяв допомогу в наданні джерел, з невідомих причин усунувся від участі в роботі, тому у вихідних даних цього тому зазначено, що він підготовлений А. Пшездзецьким і М. Маліновським. Невідомо чи надавав М. Грабовський документальні матеріали до цього випуску, чи ні. По духу другий випуск такий же як і перший. У ньому також знаходимо чимало матеріалів про минуле України. Це інформація про стан Київського замку у 1520 р., ревізія Київського замку 1545 р., листи щодо упокорення козацького повстання після Куруківської поразки 1625 р., низка матеріалів, які стосуються князів Острозьких, Сангушків.

Усе ж М. Грабовський не полишив археографічної роботи. У 1845 р. вийшло друком, підготовлене ним, видання «Pamiętniki domowe» [16]. У передмові до нього дослідник пояснив, що після виходу першого тому «Zródła do dziejów polskich» він помітив, що у нього на руках є деякі іншого роду матеріали, які не підходять до того видання. Це були матеріали про звичаї, нотатки про побутові справи, які дуже відрізнялися від історичних джерел попереднього видання. Тому вирішив видати їх окремо як допоміжний для літератури і для історії матеріал. Упорядник видання зазначив, що ці матеріали не претендують на те, щоб увійти в окрес історії, але мають значення як повідомлення подробиць про зовнішню сторону подій, що вони можуть бути джерелом для письменника, поета, художника.

У збірнику «Pamiętniki domowe» поміщені два мемуарних твори – «Pamiętniki pana Wacława Borejka» і «Pamiętniki pana Karola Micowskiego». Про першого М. Грабовський зазначив, що особисто просив поштового діда записати спогади свого життя, а здійснював записи його внук. В. Борејко охоче відгукнувся на пропозицію і, не відкладаючи, почав писати і закидав М. Грабовського своєю кореспонденцією. Спогади обох авторів охоплюють період кінця XVIII – початку XIX ст., час на який припадала їх активна діяльність, частково вони згадують про те, що чули від старших. Їх спогади написані без особливо-го красномовства, а поважний вік авторів не дозволяв надто поправляти вже написане.

Територіально спогади охоплюють Волинь та Київщину. Незважаючи на те, що М. Грабовський запевняв, що ці мемуари не мають значення як історичні твори, усе ж заперечимо йому, що вони містять важливий матеріал про становище Правобережної України на зламі XVIII–XIX ст. після поділів Речі Посполитої, про тогочасну юридичну практику, оскільки обидва мали стосунок до юриспруденції. В. Борейко був помічником відомого освітнього діяча Волині Т. Чацького у справі заснування та розбудови Кременецької гімназії, опікувався Межиріцькою піярською шко-

лою та парафіяльними школами Волині. Тому його спогади є важливими для дослідників освітньої справи Волині на початку XIX ст.

Отже, маємо підстави констатувати оригінальність поглядів М. Грабовського на історичне минуле українського народу, які були висловлені в часи становлення української національної історіографії. Раніше його творчість була об'єктом вивчення переважно літературознавців. На сьогодні комплексне дослідження його історичних поглядів відсутнє, то ж у цьому плані воно може стати предметом більш ґрунтовних історіографічних студій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Лекції з джерелознавства. Острог – Нью-Йорк, 2003. С. 65, 254–255.
2. Антонюк-Кисіль П. Михайло Грабовський як дослідник історії України. *Наукові записки історичного факультету Запорізького національного університету*. 2010. Вип. XXIX. С. 277–281.
3. Арабажин К. Грабовский Михаил. *Энциклопедический словарь. Издатели Ф. Брокгауз, И. Ефрон*. Т. IX. СПб., 1893. С. 471–472.
4. Брацка М. Міф у художньому мисленні Міхала Грабовського. *Волинь-Житомищина: на пошану професора Володимира Олеговича Єршова*. Вип. 27. Житомир, 2016. С. 151–157.
5. Грабовский М. Ответ поляка русским публицистам по вопросу Литвы и западных губерний. Москва, 1862. 37 с.
6. Киян О. Володимир Антонович і польсько-українська конфронтація в історіографії другої половини XIX ст. *Третя Академія пам'яті професора Володимира Антоновича. 11–12 грудня 1995 р., м. Київ. Доповіді та матеріали*. Київ, 1996. С. 61–71.
7. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. Писані 1919 – 1926. Нью-Йорк: Булава, 1954. С. XIII.
8. О причинах взаимного ожесточения поляков и малоросиян в XVII веке. Две статьи М.А.Грабовского и П.А.Кулиша, по случаю недавно открытого универсала гетмана Острияницы. *Кулиш П. Записки о Южной Руси*. Т. 2. СПб., 1857. С. 291–328.
9. Руденко І. Літературно-критична творчість Міхала Грабовського в контексті польського романтизму [Текст]: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: 10.01.03 – література слов'янських народів. Київ, 2011. 20 с.
10. Шевченко С. Міхал Грабовський і Кіровоградщина (До 200-річчя від дня народження). *Збірка праць Олександрівського районного краєзнавчого музею*. Випуск третій. Олександрівка, 2004. С. 21–26.
11. Юровська О. Куліш і Грабовський. *Україна*. Київ, 1929. Книга 36 (вересень). С. 72–85.
12. Grabowski M. *Koliszczyzna i stepy: powieść*. Wilno, 1838. 155 s.
13. Grabowski M. *Literatura i krytyka. Pisma M. Grabowskiego*. Wilno, 1840. 181 s.
14. Grabowski M. *Listy literackie*. Wydał A. Bar. Kraków, 1934. 450 s.
15. Szajnocha K. *Polska w roku 1646, a Polska w roku 1648. Opowiadanie historyczne. Biblioteka Warszawska*. 1862. T. IV. S. 401 – 439.
16. *Pamiętniki domowe, zebrane i wydane przez Michała Grabowskiego*. Warszawa, 1845. XXVI, 249, [3] s.
17. *Zródła do dziejów polskich, wydawane przez Michała Grabowskiego i Alexandra Przędzieckiego*. T.1. Wilno, 1843. – VII, 223 s.
18. *Zródła do dziejów polskich, wydawane przez M. Malinowskiego i A. Przędzieckiego*. T.2. Wilno, 1844. XVIII, 485 s.

REFERENCES

1. Antonovych V. (2003). *Lektsii z dzhereloznavstva. Ostroh – Niu-York*. 65, 254–255 [in Ukrainian].
2. Antoniuk-Kysil P. (2010). *Mykhailo Grabovskyi yak doslidnyk istorii Ukrainy/ Naukovi zapysky istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. XXIX. 277–281 [in Ukrainian].
3. Arabazhyn K. (1893). *Hrabovskyi Mykhayl. Entsiklopedycheskyi slovar. Yzdately F. Brokhauz, Y. Efron*. SPB. IX, 471–472 [in Russian].

4. Bratska M. (2016). Mif u khudozhnomu myslenni Mikhala Hrabovskoho. *Volyn-Zhytomyrshchyna: na poshanu profesora Volodymyra Olehovycha Yershova*. Zhytomyr. 27, 151–157 [in Ukrainian].
5. Grabovskyi M. (1862). Otvet poliaka russkym publytsystam po voprosu Lytvy y zapadnykh hubernyi. Moskva. 37 [in Russian].
6. Kyian O. (1996). Volodymyr Antonovych i polsko-ukrainska konfrontatsiia v istoriohrafii druhoi polovyny XIX st. *Tretia Akademiia pamiati profesora Volodymyra Antonovycha*. 11–12 hrudnia 1995 r. m. Kyiv. *Dopovidi ta materialy*. Kyiv. 61–71 [in Ukrainian].
7. Lypynskiy V. (1954). Lysty do brativ-khliborobiv pro ideiu i orhanizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu. Pysani 1919–1926. Niu-York: Bulava. XIII [in Ukrainian].
8. O prychnakh vzaymnoho ozhestochenyia poliakov y malorosyian v XVII veke. Dve staty M.A. Grabovskoho y P.A. Kulysha, po sluchaiu nedavno otkrytoho unyversala hetmana Ostrianytsy (1857). *Kulysh P. Zapysky o Yuzhnoi Rusy*. SPb. 2, 291–328 [in Russian].
9. Rudenko I. (2011). Literaturno-krytychna tvorchist Mikhala Hrabovskoho v konteksti polskoho romantyzmu [Tekst]: avtoreferat na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filolohichnykh nauk: 10.01.03 – literatura slovianskykh narodiv. Kyiv. 20 [in Ukrainian].
10. Shevchenko S. (2004). Mikhal Grabovskyi i Kirovohradshchyna (Do 200-richchia vid dnia narodzhennia). *Zbirka prats Oleksandrivskoho raionnoho kraieznavchoho muzeiu*. Vypusk tretii. Oleksandrivka. 21–26 [in Ukrainian].
11. Yurovska O. (1929). Kulish i Hrabovskyi. *Ukraina*. Kyiv. 36, 72–85 [in Ukrainian].
12. Grabowski M. (1838). Koliszczyzna i stepy: powieść. Wilno. 155 [In Polish].
13. Grabowski M. (1934). Listy literackie. Wydał A. Bar. Kraków. 450 [In Polish].
14. Grabowski M. (1840). Literatura I krytyka. Pisma M. Grabowskiego. Wilno. 181 [In Polish].
15. Szajnocha K. (1862). Polska w roku 1646, a Polska w roku 1648. Opowiadanie historyczne. *Biblioteka Warszawska*. IV, 401–439 [In Polish].
16. Pamiętniki domowe, zebrane i wydane przez Michała Grabowskiego. (1845). Warszawa. XXVI, 249, [3] [In Polish].
17. Zródła do dziejów polskich, wydawane przez Michała Grabowskiego i Alexandra Przewdzieckiego. (1843) T.1. Wilno. VII, 223 [In Polish].
18. Zródła do dziejów polskich, wydawane przez M. Malinowskiego i A. Przewdzieckiego. (1844). T.2. Wilno. XVIII, 485 [In Polish].

© **Ivan Yarmoshyk**
(Zhytomyr)

<https://orcid.org/0000-0001-8595-3932>

THE HISTORICAL PAST OF UKRAINE IN MICHAL GRABOVSKY CREATIVE HERITAGE

The article analyzes the scientific concepts of Mikhal Grabovsky – the ukrainian-polish author of the first half of the XIX. His works are generally deal with literary criticism and authorship. Grabovsky`s literary-critical essays are well studied by such polish and Ukrainian researchers as A. Bar, M. Bratska, A. Vasko, V. Gnatyuk, V. Yershov, M. Rollye, I. Rudenko and others. His creative heritage includes number of works, which were devoted to the Ukrainian past, especially to the problems of polish-ukrainian opposition in the XVII in Koliyivschina times. Grabovsky`s historical works were partly studied by Olena Yurovska in the article under the title: «Kulish and Grabovsky». She stressed the Grabovsky`s influence on the formation of historical position of P. Kulish, described their scientific relationships in historical and ethnographical field. The aim of this article is to analyze M. Grabovsky`s views on the history of Ukraine, especially on Cossacks, polish-ukrainian contacts, the real relationship between polish nobility and Ukrainian population during Koliyivschina in 1768, status of Ukrainian territories in structure of Russian Imperia. Such aspect have not been the subject of historiographical studies yet. The author applies methods of historiographical analysis and synthesis, uses the problem-chronological attitude to solve this problem and principles of objectivity and historicism.

M. Grabovsky historical essays of «About the Reasons of Mutual Antagonism of Polish and Ukrainians», polite literature about Koliyivschina («Koliszczyzna i stepy») were analysed. The special attention is paid to «The Polish Answer to Russian Publicists on the Problem of Lithuania and Western Gubernies», in which Grabovsky took a position of apologist of Ukrainian history against the Russian writers. In this brochure he was agree with the Ukrainian historian of

M. Kostomarov`s position about the existence of two Russian nations and malorussian (Ukrainians) nation is differ from polish and velikorussian (Russian) and convicted of it was not the necessity to identify Ukrainians as Russians. M. Grabovsky thought about the reasons of rebellions in Ukraine. He described them in «Koliszczyzna i stepy» novel though thinking of the main character Zhulinsky, who confirmed the injustice and aggression in Ukraine, but they were not the specific feature of polish authority and did not form the system of slavery. The important attribute of low living standard and dissatisfaction were backwardness of trade, and lack of factories. M. Grabovsky stressed the special common consciousness of the Ukrainian population was the majority of them considered themselves as nobility. The analysis of his essays gives the base to agree with statement of K. Arabazhin – the specialist in literature, who called M. Grabovsky the personality of Renaissance despite of his Pan-Slavism and cultural extension.

The article pays attention to M. Grabovsky`s archeographic activity. His essays about the Ukrainian past were published in polish issues of «Zródła do dziejów polskich» and «Pamiętniki domowe».

The author concludes the M. Grabovsky`s histiocal and literary works have an important value to understanding of polish-ukrainian relations in the times of early modern. They remain relevant nowadays.

Key words: M. Grabovsky, the history of Ukraine, historical studies, cossacs, Koliyivschina, Polish-Lithuanian Commonwealth, Right-Bank Ukraine.

До редакції надійшла 12.11.2019.